

Sabina Karp

STATUS ORDYNARIATU POLOWEGO W POLSCE

Aktywność duszpasterska Kościoła wydaje się niezmierną i występuje na wielu płaszczyznach, jednakże to działalność wśród żołnierzy zajmuje szczególne miejsce w jego misji [Rak 2011, 323]. Powodem tak doniosłej troski jest charakter oraz warunki życia, w jakich poruszają się osoby, który na stałe bądź tymczasowo związały się ze służbą wojskową [Góralski 1989, 143]. Ordynariat Polowy, uznawany za diecezję personalną, jest zorganizowanym duszpasterstwem, posiadającym własną strukturę, odpowiednie urzędy i swoich przełożonych [Dzięga 2004, 11]. W niniejszym artykule zostanie przedstawiona nie tylko geneza powstania struktur duszpasterstwa wojskowego, ale przede wszystkim jego status w Polsce na podstawie konstytucji apostołskiej *Spirituali militum curae*¹ oraz obowiązujących przepisów prawa kanonicznego i prawa polskiego.

1. Rys historyczny

1.1. Narodziny duszpasterstwa wojskowego w Polsce

Duchowni w szeregach wojska pojawili się najprawdopodobniej za panowania Mieszka I, jednakże obecnie brakuje źródeł historycznych mogących potwierdzić tę tezę czy wskazać szczegółowy zakres ich posługi. Potwierdzone informacje znajdują się w źródłach z czasów Bolesława Chrobrego. Kronikarz Thietmar wspomina w swoich zapiskach o opacie Tunim, który towarzyszył księciu podczas wyprawy². Nie ma żadnych informacji o kwe-

Mgr lic. SABINA KARP, doktorant w Katedrze Kościelnego Prawa Procesowego, Małżeń-
skiego i Karnego oraz Katolickich Kościołów Wschodnich, Instytut Prawa Kanonicznego,
Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski Ja-
na Pawła II; Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin, Polska; e-mail: karp15156@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0002-3371-8575>

¹ Ioannes Paulus PP. II, *Constitutio apostolica qua nova canonica ordinatio pro spirituali mili-
tium curae datur Spirituali militum curae* (21.04.1986), AAS 78 (1986), s. 481-86; tekst
polski w: „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 7 (1986), nr 4, s. 32 [dalej cyt.: SMC].

² *Kronika Thietmara*, z tekstu łacińskiego przetłumaczył, wstępem poprzedził i komentarzami
opatrzył M.Z. Jedlicki, Instytut Zachodni, Poznań 1953, s. 497, 499, 623.

stii sprawowania przez opata jakiegokolwiek posługi duszpasterskiej czy kapelańskiej. Jak się wskazuje, bardziej szczegółowe informacje dotyczące posługi kapelańskiej można odnaleźć w przekazach Galla Anonima z czasów Bolesława Krzywoustego, w których wielokrotnie pojawia się pojęcie „kapelana” w odniesieniu do osób duchownych³. Można zatem wnioskować, iż rozgraniczenie pojęć „kapelana wojskowego” oraz „kapelana dworskiego”, którymi byli określane duchowni, należy uznać za w pełni świadome. Można uznać również, iż obie funkcje były często przez duchownych łączone⁴. Polscy królowie i książęta na przestrzeni wieków przykładem innych chrześcijańskich władców ustanawiali służbę duszpasterską przy swoich wojskach. Także i Jagiellonowie nie byli wyjątkiem, jednakże z powodu braku w pełni wykształconej i ukonstytuowanej instytucji kapelanów wojskowych, posługę tę pełnili kapelani królewscy i dworscy, których nazywano obozowymi kaznodziejami [Odziemkowski 1991, 5]. Duchowni ci posługiwali tylko podczas wojny, a po jej zakończeniu, wzorem rycerstwa, wracali do swoich bieżących zajęć [Odziemkowski i Frątczak 1996, 13]. Jak zatem można wnioskować, nie istniała hierarchia duchowieństwa wojskowego, nie było również odrębnej jurysdykcji regulującej tę instytucję, a kapelani wojskowi w czasie wojny podlegali władzy biskupa kanclerza bądź biskupa podkanclerza. Natomiast w czasie pokoju, wojskowi duchowni podlegali władzy biskupów diecezjalnych, lub właściwych im przełożonych zakonnych [Burzyński 1999, 13]. Wiadome jest, że kapelani sprawując wojskową posługę przede wszystkim odprawiali Msze św., udzielali Komunii św., sprawowali sakrament pokuty, głosili kazania oraz dodawali otuchy idącym do walki [Jaworski 2017, 105]. W 1447 r. papież Mikołaj V wydał dekret zezwalający kapelanom wojskowym na korzystanie z kaplic polowych [Theiner 1861, 55-56], a w 1581 r. papież Grzegorz XIII zezwolił na sprawowanie Mszy św. Jak się wskazuje, dekret Grzegorza XIII był pierwszym zachowanym indultem papieskim dotyczącym księży sprawujących posługę w wojsku [Burzyński 1999, 12].

³ Galli Anonymi, *Cronica et gesta ducum sive principum Polonorum*, w: *Monumenta Poloniae Historica*, ser. II, t. 2, wyd. Karol Maleczyński, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1952, s. 88.

⁴ Tamże, s. 157n.

Należy podkreślić, iż oddziałom prowadzonym przez Władysława Jagiełłę zawsze towarzyszyli duchowni [Kuczyński 1960, 479], a nie inaczej było podczas bitwy pod Grunwaldem, o której pisał w swoich kronikach Jan Długosz⁵. Podczas panowania Władysława Jagiełły zwyczajem stało się również odprawianie kilku okolicznościowych dziękczynnych nabożeństw po zakończeniu każdej z bitew [Nowak 1932, 11]. Niejasną jest natomiast kwestia zezwolenia duchownym na udział w walce. Wedle wydanej przez papieża Innocentego III bulli *Ad Liberendam Terram Sanctam*, na duchownych nałożono w tej kwestii liczne zakazy, jednakże zakaz ten nie był w pełni respektowany. Prawo nakazywało duchownym posiadającym dobra dziedziczne bezwzględny udział w pospolitym ruszeniu [Kamler 2001, 225]. Dopiero w 1497 r. nastąpiło oficjalne zwolnienie księży z obowiązku służby wojskowej [Klupa 1999, 117].

1.2. Początki duszpasterstwa wojskowego w ukonstytuowanej formie

Duszpasterstwo wojskowe w formie ukonstytuowanej pojawiło się w armii Rzeczypospolitej dopiero pod koniec XVII w., mimo iż tradycja posługi kapłańskiej wśród żołnierzy miała swoje źródło w chrystianizacji polskich ziem. Kształtowanie formalno-prawnej struktury duszpasterstwa wojskowego, a wraz z nią instytucji kapelana wojskowego, było w dużym stopniu sprowokowane przez rozwój samej organizacji wojskowej. Z uwagi na to, iż historia wojskowości nie wykształciła jeszcze pojęcia wojska stałego, oczywistym było, że pojęcie kapelana stałego nie będzie również jej znane [Jaworski 2017, 106-107].

Stałe duszpasterstwo wojskowe zostało wprowadzone w 1690 r. przez Sejm Warszawski, tworząc tym samym stanowiska dla 36 kapelanów etatowych, ustanawiając jednego dla 20 pułków piechoty oraz 16 pułków dragonów. Mimo iż sytuacja finansowa Rzeczypospolitej nie pozwalała na znaczne zwiększenie liczby etatów ani reorganizację służby duszpasterskiej, liczba kapelanów wojskowych wraz z upływem lat stopniowo się zwiększała⁶.

⁵ Zob. J. Długosz, *Roczniki, czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Księga X/XI, PWN, Warszawa 1982, s. 76n. Według przekazu Jana Długosza, rozpoczęcie walki poprzedziły Msze św. odprawiane przez ks. Bartosza z Kłobucka oraz proboszcza kaliskiego Jarosława.

⁶ *Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego*, oprac. Kuria Polowa Wojska Polskiego, Ordynariat Polowy WP, Warszawa 2000, s. 61.

Wojskowe duszpasterstwo zostało odtworzone zarówno w Księstwie Warszawskim, jak również w Królestwie Kongresowym, w którym dodatkowo dokonano pewnej reorganizacji oraz ustalono hierarchię wśród kapelanów oraz nakreślono ich szczegółowe obowiązki. Kapelani zawodowi brali udział w powstaniu listopadowym, jednakże jego rychły upadek przekreślił nie tylko nadzieje na odzyskanie niepodległości, ale pogrzyżył również szanse na rozwój regularnej armii na prawie 90 lat. Powstanie styczniowe nie stworzyło warunków do formowania jednostek wojskowych, a tym samym również etatów dla stałych kapelanów, dlatego też to duchowni cywilni służyli walczącym na froncie. Polscy księża sprawowali posługę kapelańską również w siłach zbrojnych państw zaborczych. Służba duszpasterska była organizowana również w polskich formacjach podczas I wojny światowej. Taką posługę sprawowano w Legionach Józefa Piłsudskiego, oddziałach syberyjskich, armii gen. Józefa Hallera oraz korpusach powstających na terenie Rosji. Czasy I wojny światowej sprzyjały wykształceniu kadry zawodowych kapelanów, którzy w Odrodzonej Polsce, organizującej silną armię, stanowili niezmiernie wsparcie⁷.

Okres II Rzeczypospolitej, szczególnie 1919 r., przyniósł utworzenie przez Stolicę Apostolską Biskupstwa Polowego. Papież Benedykt XV mianował ks. dra Stanisława Galla pierwszym Biskupem Polowym, a nowy biskup w odrodzonym Wojsku Polskim uformował struktury duszpasterstwa wojskowego, zorganizował korpus katolickiego duchowieństwa wojskowego oraz usystematyzował metody pracy duszpasterskiej i ustanowił hierarchię wśród duchownych [Wesołowski 2005]. W latach powojennych duszpasterstwo wojskowe funkcjonowało na podstawie konkordatu, który został zawarty w dniu 10 lutego 1925 r. między Stolicą Apostolską a władzami RP [Wesołowski 2003, 12]. Szczególne znaczenie miał również Statut Duszpasterstwa Wojskowego z dnia 25 listopada 1926 r., odwołany dnia 21 kwietnia 1948 r. przez Stolicę Apostolską, jako akt, który nie odpowiadał nowym warunkom, które nastąpiły dla duszpasterstwa wojskowego, a ponadto w nowej rzeczywistości był dla wojska nieprzydatny i niewykonalny. Stolica Apostolska poleciła, aby to Episkopat Polski sprawował kontrolę nad duszpasterstwem wojskowym do czasu powołania Naczelnego Kapelana Wojska Polskiego [Ratajczak 2003, 319].

⁷ Tamże, s. 62n.

Prawdopodobieństwo nadejścia wojny sprowokowało większą troskę ze strony Biskupa Polowego o przygotowanie kapłanów do podjęcia wyzwania pracy w warunkach bojowych oraz wyposażenia liturgicznego, niezbędnego do sprawowania posługi duszpasterskiej⁸. W 1939 r., w toku kampanii wrześniowej bp Józef Gawlina opuścił Polskę, dotarł do Rzymu, a później do Francji, gdzie jako zatwierdzony przez papieża Piusa XII organizował duszpasterstwo wojskowe w odradzającej się tam armii polskiej. Następnie po upadku Francji przeniósł się do Anglii, gdzie nadal sprawował posługę i podnosił na duchu przebywających tam żołnierzy. Kapelani wojskowi w czasie II wojny światowej złożyli krwawą ofiarę, stanowili moralne wsparcie wojsk, organizowali działalność nie tylko duchową, ale również wychowawczą i oświatową⁹.

Okres PRL dla duszpasterstwa wojskowego nie był nadzwyczaj korzystny. Wielokrotnie podejmowano próby reorganizacji duszpasterstwa i przystosowania go do nowo powstałych warunków politycznych, jednakże bez powodzenia [Burzyński 1999, 29]. Władze państwowe stosowały tzw. politykę faktów dokonanych. Często praktyką było powoływanie kapelanów wojskowych bez konsultacji ze stosownymi władzami kościelnymi. Dopuszczano się ustanawiania kapelanami kapłanów suspendowanych bądź przeciwnych biskupom. Episkopat Polski starał się rozwiązać zaistniały problem, tym samym powiadamiając duszpasterstwo wojskowe o wygaśnięciu jurysdykcji kapelanów, jako konsekwencji nieobsadzenia stanowiska ordynariusza polowego. Wobec tego kapelani uzyskiwali jurysdykcję na mocy decyzji ordynariuszy diecezji, w której mieli rezydować, a jurysdykcja ta była udzielana w zakresie zwyczajnym¹⁰.

1.3. Przywrócenie Ordynariatu Polowego w Polsce

Ważnym wydarzeniem w historii duszpasterstwa wojskowego było uchwalenie przez Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej dwóch kluczowych ustaw z dnia 17 maja 1989 r.: ustawę *o gwarancjach wolności sumienia i wyznania*¹¹ oraz ustawę *o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rze-*

⁸ *Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego*, s. 65.

⁹ Tamże, s. 66.

¹⁰ Tamże, s. 67.

¹¹ Dz. U. z 2005 r., Nr 167, poz. 1398 [dalej cyt.: u.g.s.w.].

*czypospolitej Polskiej*¹². Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania zapewniła osobom, które odbywają służbę wojskową, zgodnie z zasadami ich wyznania, prawo do obchodzenia świąt religijnych oraz uczestniczenia w obrzędach religijnych. Nadto, wszystkie osoby pełniące służbę wojskową mogą być w posiadaniu przedmiotów do sprawowania kultu i praktyk religijnych (art. 2, pkt 2 u.g.s.w.). Wszystkie związki wyznaniowe i kościoły uzyskały prawo do sprawowania posługi religijnej względem osób pełniących służbę w Wojsku Polskim (art. 4 ust. 1, pkt 1 u.g.s.w.).

Ustawę o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej należy uznać za istotniejszą z perspektywy przywrócenia funkcjonowania Ordynariatu Polowego w Polsce. Ustawa ta wprowadzała zupełnie nową regulację prawną zasad działania duszpasterstwa wojskowego. Ordynariat Polowy uzyskał osobowość prawną (art. 8 ust. 1, pkt 1 u.s.p.k.). Zapewniono także swobodę sprawowania praktyk religijnych pełniących służbę wojskową i ich rodzin (art. 25, pkt 1 u.s.p.k.). Żołnierze pełniący czynną służbę wojskową uzyskali możliwość uczestniczenia poza terenem jednostki wojskowej we Mszy św. zarówno w kościołach garnizonowych, jak i kościołach niegarnizonowych, zaznaczając przy tym, iż takie uczestnictwo nie może stać w sprzeczności z ważnymi służbowymi obowiązkami (art. 25, pkt 2 u.s.p.k.). Obowiązek kontroli nad powyższymi postanowieniami ustawy został nałożony na kapelanów wojskowych zobligowanych do osobistego kontaktu z dowódcami poszczególnych jednostek wojskowych. Na podstawie przepisów ustawy postanowiono również, że do czasu powołania Ordynariatu Polowego, Generalny Dziekan Wojska Polskiego jako naczelny kapelan wojskowy będzie sprawował pieczę nad duszpasterstwem. Jak się wskazuje, lata 1989-1990, stworzyły warunki sprzyjające przywróceniu Ordynariatu Polowego dzięki ogólnym społecznym i politycznym przemianom, które dokonywały się w Polsce zmierzającej ku wolności [Ratajczak 1998, 539].

W dniu 21 stycznia 1991 r. papież Jan Paweł II wydał dekret, na mocy którego przywrócił, na prośbę Konferencji Episkopatu Polski oraz nowych władz Rzeczypospolitej Polskiej, Ordynariat Polowy Wojska Polskiego¹³. Nadto, papież bullą nominacyjną powołał na urząd Biskupa Polowego ks. prał. dra Sławoja Leszka Głódzia. Wolą Papieża przywrócone duszpa-

¹² Dz. U. z 2019 r., poz. 1347 [dalej cyt.: u.s.p.k.].

¹³ *Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego*, s. 69.

sterstwo wojskowe miało działać z poszanowaniem przepisów ogólnych zawartych w konstytucji apostołskiej *Spirituali militum curae*, własnymi statutami oraz prawem powszechnie obowiązującym w Kościele, a zawartym w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.¹⁴

2. Status prawny Ordynariatu Polowego w Polsce

Podczas obrad Soboru Watykańskiego II, trwającego od 11 października 1962 r. do 8 grudnia 1965 r., zajęto się również kwestią duszpasterstwa wojskowego, czego wynikiem był dekret *Christus Dominus*¹⁵, który stanowił nałożenie do instrukcji *Solemne semper*¹⁶ wydanej przez Kongregację Konsystorialną w 1951 r. W instrukcji tej polecano, aby tworzyć we wszystkich krajach ordynariaty polowe, wzywając jednocześnie biskupów diecezjalnych do podjęcia próby współpracy z wikariuszami i kapelanami polowymi [Góralski 1989, 143-44]. Nadto, papież Jan Paweł II promulgował KPK/83, w którym w kan. 569 ustanowiono, że „pozycja kapelanów wojskowych jest regulowana specjalnymi ustawami”. Na tej podstawie można wnioskować, iż zachowano w mocy instrukcję *Solemne semper*, która w rozumieniu przepisów KPK/83 stanowiła ustawę specjalną [tamże, 145]. Jednakże już od kilku lat pracowano nad rewizją instrukcji i dyskutowano problematykę nie tylko teologiczną, ale również prawną, historyczną oraz duszpasterską. Ogólny zamysł kierunków kodyfikacji przyjęto podczas trwania IV Międzynarodowego Kongresu Wikariuszy Polowych w 1984 r. [Gantin 1986, 1, 6]. Szkic projektu przekazano wikariuszom polowym, licząc na ich uwagi bądź ewentualne propozycje zmian. W dniu 21 kwietnia 1986 r. pa-

¹⁴ Dekret Kongregacji ds. Biskupów przywracający Ordynariat Polowy w Polsce z dnia 21 stycznia 1991 r., w: *Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego*, s. 543. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

¹⁵ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Decretum de pastoralis episcoporum munere in Ecclesia Christus Dominus* (28.10.1965), AAS 58 (1966), s. 673-96; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 236-58.

¹⁶ Sacra Congregatio Consistorialis, *Instructio de Vicariis Castrensibus Solemne semper* (23.04.1951), AAS 43 (1951), s. 562-65. Instrukcja ta zawierała po raz pierwszy zasadę tworzenia wikariatów polowych.

pieź Jan Paweł II promulgował SMC. Dokument ten ma charakter ustawodawczy i w sposób szczegółowy reguluje kwestie duszpasterstwa wojskowego, pozostawiając w mocy inne przepisy prawa partykularnego dotyczące tej kwestii, pod warunkiem ich z nim zgodności [Góralski 1989, 146].

Zgodnie z przepisami SMC Ordynariat Polowy powinien być zbudowany z elementów takich jak diecezja, zatem powinien posiadać swojego pasterza, własne prezbiterium oraz wiernych [Burzyński 1999, 120]. W dniu 21 stycznia 1991 r. zatwierdzono statut Ordynariatu Polowego, w którym postanowiono, że Ordynariat Polowy jest okręgiem kościelnym zrównanym prawnie z diecezją, posiadającym własnego Biskupa Polowego, na którego barkach spoczywa troska duszpasterska o część Ludu Bożego, która na mocy różnych tytułów jest związana ze służbą w Wojsku Polskim¹⁷. Prawo polskie również wypracowało kilka aktów normatywnych, które przedstawiały rolę Ordynariatu Polowego w Siłach Zbrojnych oraz zakres realizacji na gruncie prawa państwowego postanowień przewidzianych przez prawo kanoniczne [Płoski 2006, 72]. Ustawy z dnia 17 maja 1989 r., które miały kluczowe znaczenie dla duszpasterstwa wojskowego zostały już wspomniane, natomiast pozostały do omówienia jeszcze dwa akty normatywne. Pierwszym jest Konkordat zawarty między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską w dniu 28 lipca 1993 r., którego art. 16 § 1 zasługuje na szczególną uwagę¹⁸. Natomiast drugim aktem normatywnym jest *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* uchwalona w dniu 2 kwietnia 1997 r., gdzie ustrojodawca wskazuje art. 25, 48 oraz 53 § 2 jako najistotniejsze dla duszpasterstwa wojskowego w Polsce¹⁹.

¹⁷ *Statut Ordynariatu Wojskowego czyli Polowego w Polsce* (28.02.1991), w: *Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego*, s. 548 [dalej cyt.: SOW].

¹⁸ *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 roku*, Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318, art. 16 § 1: „Opiekę duszpasterską nad żołnierzami wyznania katolickiego w czynnej służbie wojskowej, w tym również zawodowej, sprawuje w ramach ordynariatu polowego Biskup Polowy zgodnie z prawem kanonicznym i statutem zatwierdzonym przez Stolicę Apostolską w porozumieniu z kompetentnymi władzami Rzeczypospolitej Polskiej”.

¹⁹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 2009 r., Nr 114, poz. 946, art. 53 § 2: „Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują”.

Nadto, Minister Obrony Narodowej wydał kilka zarządzeń dotyczących regulacji kwestii współpracy organów wojskowych z Ordynariatem Polowym Wojska Polskiego. W jednym z zarządzeń stwierdzono, że Ordynariat Polowy jest częścią integralną Sił Zbrojnych RP²⁰.

W zarządzeniu Szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego ustalono szczegółowe zasady współpracy między duszpasterzami wojskowymi a dowódcami, a nadto, uregulowano kwestie współpracy dowódców poszczególnych szczebli organizacyjnych z duszpasterstwem oraz uprawnienia biskupa polowego w sprawach duszpasterstwa do zastępców Szefa Sztabu Generalnego, dowódców okręgów wojskowych oraz szefów instytucji Wojska Polskiego²¹. W zarządzeniu tym znalazły się również regulacje dotyczące obowiązków dziekanów i kapelanów wojskowych [Burzyński 1999, 117].

2.1. Organizacja Ordynariatu Polowego

Konstytucja apostolska *Spirituali militum curae* zaprezentowała nowe w swojej naturze podejście do uregulowania kwestii duszpasterstwa wojskowego. SMC w miejsce dotychczasowego wikariatu polowego ustanowiła jako podstawową jednostkę organizacji duszpasterstwa wojskowego ordynariat wojskowy [Góralski 1989, 147]. Zmiana nomenklatury miała stanowić w pewien sposób dowartościowanie urzędu, na którego czele stoi ordynariusz [Jaworski 2006, 196]. Poprzedni termin „wikariusz” wskazywał, że jego władza ma charakter tylko zastępczy i jest wykonywana w imieniu papieża, natomiast na czele ordynariatu stoi ordynariusz, wykonujący władzę własną. Określenie to, jakże nowe, w wielu krajach, a także w prawie Kościołów wschodnich było powszechnie stosowane [Gantin 1986, 6]. Zatem każdy dotychczasowy wikariat polowy stał się ordynariatem wojskowym, wchodząc tym samym do przepisu kan. 368 KPK/83.

Ordynariat wojskowy, zwany powszechnie polowym, stanowi szczególny okręg kościelny, który na płaszczyźnie prawa przyrównuje się do diecezji, który rządzi się własnymi statutami wydanymi przez Stolicę Apostolską, z zachowaniem SMC oraz umów zawartych między Stolicą Apostolską a poszczególnymi państwami [Góralski 1989, 147].

²⁰ Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej nr 72/MON z dnia 6 kwietnia 1994 r.

²¹ Zarządzenie nr 32/ORG z dnia 1 czerwca 1994 r.

2.2. Ordynariusz wojskowy i zakres jego jurysdykcji

Na czele ordynariatu polowego stoi ordynariusz, który co do zasady posiada sakrę biskupią, jest wyposażony we wszystkie uprawnienia, jakie posiadają biskupi diecezjalni oraz te same obowiązki, chyba że z natury rzeczy bądź statutów partykularnych wynika coś innego (art. II § 1 SMC). Ponadto ordynariusz wojskowy ma zagwarantowany ustawowo etat generalski oraz stopień generała [Jaworski 2006, 197]. Jeśli jednak kandydat na ordynariusza nie posiada sakry biskupiej, na podstawie kan. 381 § 2 jest zrównany z biskupem diecezjalnym w swojej władzy wobec wspólnoty wiernych. Do biskupa polowego mają zastosowanie wszystkie przepisy zawarte w kan. 381-402. Na tej podstawie należy wskazać, iż biskup polowy jest w sposób nieskrępowany mianowany, ustanawiany lub zatwierdzany przez papieża. Kandydatów na ten urząd przedstawia Ojcu Świętemu Nuncjusz Apostolski, po przeprowadzeniu konsultacji z władzami kościelnymi i przedstawicielami rządu państwowego. Biskup polowy, dzięki temu, że wedle przepisów prawa stoi na czele Kościoła partykularnego, cieszy się również prawami biskupa diecezjalnego²² oraz wchodzi w skład konferencji biskupów.

Biskup polowy posiada jurysdykcję trzyprzymiotnikową, a mianowicie personalną, zwyczajną i własną, ale połączoną z jurysdykcją ordynariusza terytorialnego. Należy wskazać, że jurysdykcja personalna jest zaadresowana i wykonywana wobec osób należących do danej kategorii, a w tym przypadku do ordynariatu wojskowego (art. II, 8 SOW). Wykonywania tej jurysdykcji nie zaburzy przebywanie takich osób poza granicami kraju. „Personalny charakter relacji między podmiotem władzy i wiernymi sprawia, że władzę o zasięgu terytorialnie wyznaczonym można wobec własnych podwładnych wykonywać wszędzie, niezależnie od tego gdzie przebywa sprawujący władzę względnie, gdzie przebywają jego podwładni” (art. IV § 1 SMC).

Jurysdykcja zwyczajna wedle ustawodawcy, oznacza władzę rządzenia, która z mocy samego prawa jest połączona z urzędem, co oznacza, iż jednocześnie z jej uzyskaniem dokonuje się objęcie urzędu (kan. 131). Wskazuje się na dwa rodzaje władzy zwyczajnej – władzę własną (*propria*) oraz zas-

²² Dekret Kongregacji ds. Biskupów zrównujący jurysdykcję Biskupa Polowego z Biskupem Diecezjalnym (25.03.1998), w: *Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego*, s. 552.

tępczą (*vicaria*). Władza zwyczajna własna jest rodzajem władzy sprawowanej we własnym imieniu, a władzę taką posiada papież czy też biskup polowy. Władza zwyczajna zastępcza natomiast jest połączona z danym urzędem pomocniczym, który jest przypisany do urzędu podstawowego i mu podporządkowany (kan. 131 § 2). Władza ta jest wykonywana na zasadzie partycypacji, nie tylko reprezentacji, a sprawuje ją między innymi Kuria Rzymska (kan. 360). Ordynariusz wojskowy sprawuje władzę zarówno do wewnątrz (*pro foro interno*) oraz na zewnątrz (*pro foro externo*) (art. IV § 2 SMC). Sprawowanie władzy do wewnątrz oznacza, iż potrzebom sumienia zaradza się w tajemnicy, natomiast na zewnątrz sprawuje się, jeżeli skutki tej władzy są zauważalne przez społeczność, można je oczywiście stwierdzić i w razie potrzeby udowodnić [Sitarz 2004, 196].

Zakres jurysdykcji własnej połączonej sprawia duszpasterzom największe trudności. Osoby, które należą do ordynariatu wojskowego nie przestają być wiernymi miejscowych Kościołów partykularnych. Należy zatem stwierdzić, iż biskup diecezjalny stojący na czele diecezji, czyli Kościoła partykularnego posiada jurysdykcję, nie tylko względem swoich wiernych, ale również wiernych wojskowych [Jaworski 2006, 199]. Co do zasady, wybór jurysdykcji, jakiej podlegają wierni, zostaje wolnym dla ich wyboru. Jednakże należy wskazać, iż obszary przeznaczone dla żołnierzy podlegają w pierwszej kolejności jurysdykcji ordynariusza wojskowego, a kolejno biskupa diecezjalnego, co w praktyce oznacza, że podczas nieobecności ordynariusza wojskowego bądź kapelana, to biskup diecezjalny i proboszcz parafii działają na mocy własnej legitymacji (art. V SMC).

Biskup polowy, celem organizacji zarządzania ordynariatem oraz kierowania zadaniami duszpasterskimi w diecezji wojskowej powołuje kurię polową. W jej skład wchodzi wiele oddziałów i wydziałów, a koordynatorem jej prac jest kanclerz [Płoski 2006, 119n.].

2.3. Prezbiterium diecezji wojskowej

Prezbiterium diecezji wojskowej stanowią duchowni diecezjalni i zakonni, którzy zostali inkardynowani do ordynariatu wojskowego, bądź wykonują dla niego stałe zlecenia (kan. 498 § 1, 2°; art. III § 10 SOW). SMC wskazuje również na posiadanie przez księży odpowiednich wojskowemu duszpasterstwu przymiotów oraz zgody udzielonej przez własnego ordynariusza.

Zatem w ordynariacie wojskowym służyć mogą jedynie prezbiterzy wyświęceni (art. VI § 1 SMC). Istnieje możliwość erygowania przez Stolicę Apostolską specjalnego seminarium, kształcącego i przygotowującego do święceń diakonów i prezbiterów z inkardynacją do ordynariatu oraz święconych wyłącznie przez ordynariusza wojskowego (kan. 266 § 1). Obecnie alumni przeznaczeni dla potrzeb ordynariatu polowego kształcą się w Metropolitalnym Seminarium Duchownym w Warszawie, z uwagi na to, iż ostatecznie nie erygowano seminarium wojskowego.

Jak się wskazuje, na mocy instrukcji²³ wyróżnia się trzy grupy kapelanów wojskowych. Do grupy pierwszej należą starsi kapelani wojskowi, czyli duchowni, którzy zostali inkardynowani do Ordynariatu Polowego, bądź oddelegowani przez przełożonego na czas określony bądź na stałe, którzy są oficerami zawodowymi Wojska Polskiego. Drugą grupę stanowią kapelani wojskowi, oddelegowani do dyspozycji biskupa polowego, których przyjęto do pracy w duszpasterstwie wojskowym na okres próby, bądź na stałe, jako pracowników cywilnych wojska. Do ostatniej grupy zalicza się kapelanów pomocniczych, czyli duchownych, wykonujących na stałe zadania w swojej diecezji lub zakonie, a którzy za zgodą przełożonego pełnią dodatkowo dzięki nominacji biskupa polowego służbę duszpasterską w Wojsku Polskim. W służbie wojskowej kapelani pomocniczy mogą stanowić oficerów rezerwy (art. II, 12 § 4 ISD).

2.4. Dekanaty i parafie wojskowe

Ordynariat Polowy Wojska Polskiego, wzorem diecezji, mając na uwadze ułatwienie w koordynacji pracy duszpasterskiej został podzielony na dekanaty, które odpowiadają rodzajom sił zbrojnych, wojskowym okręgom i korpusom. Decyzją Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji powołano dekanaty Straży Granicznej i Biura Ochrony Rządu²⁴. Erygowano również dekanat Grekokatolicki, nad którym biskup polowy sprawuje jurysdykcję wyłącznie wojskową [Rak 2011, 330]. Na czele każdego z dekanatów

²³ *Instrukcja Biskupa Polowego o strukturze duszpasterskiej Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego* (7.12.1992), w: *Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego*, s. 553-64 [dalej cyt.: ISD].

²⁴ Obecnie jest to Służba Ochrony Państwa, zob. *ustawa o Służbie Ochrony Państwa* z dnia 8 grudnia 2017 r., Dz. U. z 2020 r., poz. 384 z późn. zm.

stoi ksiądz dziekan mianowany przez biskupa polowego [Mezglewski, Miśtał, i Stanisław 2006, 200].

Instrukcja Biskupa Polowego o strukturze duszpasterskiej Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego wskazuje na pojęcie parafii wojskowej. Parafia jest częścią diecezji wojskowej, określonej przez biskupa polowego i powierzonej trosce duszpasterskiej wojskowego proboszcza. Kapłani, ustanowieni kapelanami w Ordynariacie Polowym, na wyznaczonym im terenie i wobec osób, nad którymi sprawują jurysdykcję, posiadają prawa i obowiązki proboszczów pod warunkiem, że nic innego nie wynika ze statutów bądź aktów prawa partykularnego (art. VII SMC). Urząd proboszcza wojskowego, zgodnie z kan. 682 § 1 powierza odpowiedniemu kapłanowi ordynariusz polowy i dokonuje tego aktu poprzez swobodne nadanie (kan. 523). Władza proboszcza wojskowego jest władzą zwyczajną, a zatem związaną ze sprawowanym przez niego urzędem, sprawowaną zarówno w zakresie zewnętrznym, jak i wewnętrznym oraz własną i personalną. Zakres personalności władzy należy rozumieć kumulatywnie z proboszczem miejsca, z uwagi na to, iż jak już zostało powyżej wspomniane, niektóre osoby podlegają podwójnej jurysdykcji [Dudziak 2002, 120-21].

Głównym zadaniem proboszczów jest wypełnianie obowiązków zawartych w przepisach kan. 515-552 KPK/83. Ponadto wskazuje się również na obowiązek wykazywania troski o to, ażeby żołnierze znajdujący się w jednostkach wojskowych mieli zapewnioną opiekę duszpasterską oraz możliwość uczestniczenia we Mszy św. w niedzielę i święta, a także w katechezie. Podkreśla się potrzebę współpracy duchownych z dowództwem wojskowym, w celu koordynacji akcji duszpasterskich z planem zajęć żołnierzy. Troską należy objąć rodziny wojskowe oraz emerytowanych oficerów.

Zakończenie

Celem niniejszego artykułu było ukazanie instytucji ordynariatu polowego, od początków jego kształtowania się. *Novum* polega na ujęciu instytucji, obejmującym zarówno jej status prawny w świetle konstytucji apostolskiej *Spirituali militum curae*, jak również genezę powstania struktur duszpasterstwa wojskowego w Polsce. Przyczyną skupienia się w tak obszernym zakresie nad rysem historycznym, jest przekonanie, iż obecny kształt instytucji

ordynariatu polowego zawdzięczamy wielu okolicznościom historycznym i politycznym, mającym miejsce na przestrzeni wieków.

Podsumowanie niniejszego artykułu, wymaga wskazania, że pierwsze informacje dotyczące duchownych w szeregach wojskowych, pojawiają się za panowania Mieszka I. Jest to początek kształtowania się, jeszcze nie w formie instytucjonalnej duszpasterstwa wojskowego. Ukonstytuowana forma ziściła się dopiero w 1690 r., kiedy to Sejm Warszawski wprowadził stałe duszpasterstwo wojskowe, tworząc etaty dla kapelanów. Późniejsze zawrota historyczne, aż do czasu odzyskania przez Polskę niepodległości, nie pozwalały na rozwój tej instytucji, jednak należy przyznać, że kapelani wojskowi niezależnie od okoliczności w sposób niezłomny sprawowali swoją posługę. Zmiany przyniósł 1919 r. w postaci utworzenia przez Stolicę Apostolską Biskupstwa Polowego w Polsce. Jednakże i tym razem instytucja ta napotkała przeciwności. II wojna światowa, podczas której kapelani złożyli krwawą ofiarę oraz trudne stosunki duszpasterstwa z władzami państwowymi w okresie PRL, odcisnęły piętno na mającym tradycje zakorzenione jeszcze średniowieczu, duszpasterstwie wojskowym.

PIŚMIENNICTWO

- Burzyński, Henryk. 1999. *Struktura duszpasterstwa wojskowego w kościelnym prawie powszechnym*. Radom: b. inf. o wyd.
- Dudziak, Jan. 2002. „Asystencja przy zawieraniu małżeństwa w parafii wojskowej (garnizonowej) według konstytucji apostolskiej «Spirituali militum curae».” *Polonia Sacra* 10:113-31.
- Dzięga, Andrzej. 2004. „Funkcje duszpasterstwa wojskowego.” W *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. Jan Ziółek, Anna Barańska, i in., 11-15. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Gantin, Bernardin. 1986. “Per una più efficace cura spirituale dei militari.” *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 106:1-6.
- Góralski, Wojciech. 1989. „Struktura prawna duszpasterstwa wojskowego w świetle konstytucji apostolskiej Papieża Jana Pawła II «Spirituali militum curae» z 21 IV 1986 r.” *Prawo Kanoniczne* 32, nr 3-4:143-55.
- Jaworski, Piotr. 2017. „Rys historyczny posługi kapelanów wojskowych w Polsce do czasów utworzenia stałego duszpasterstwa.” *Tarnowskie Studia Teologiczne* 36, nr 1:99-118.

- Jaworski, Zbigniew. 2006. „Pozycja Ordynariatu Polowego w Polsce w świetle Konstytucji Apostolskiej «*Spirituali militum curae*» i Statutu.” *Roczniki Nauk Prawnych* 16, nr 2:195-207.
- Kłupa, Krzysztof. 1999. „Katolickie duszpasterstwo wojskowe w Polsce do 1831 roku.” *Poglądy i Doświadczenia* 113:116-21.
- Kuczyński, Stefan M. 1960. *Wielka Wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409-1411*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Mezglewski, Artur, Henryk Misztal, i Piotr Stanisz. 2006. *Prawo wyznaniowe*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Nowak, Edmund. 1932. *Rys dziejów duszpasterstwa wojskowego w Polsce 968-1831*. Warszawa: Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy.
- Odziemkowski, Janusz. 1991. „Historia Ordynariatu Polowego w Polsce.” W *Przywrócenie Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego*, red. Andrzej Kubicki, 5-8. Warszawa: P.W. Mikromax.
- Odziemkowski, Janusz, i Sławomir Frątczak. 1996. *Polskie duszpasterstwo wojskowe*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm, Wydawnictwo Bellona.
- Płoski, Tadeusz. 2006. *Duszpasterstwo w Wojsku Polskim. Studium prawne z uwzględnieniem praw człowieka i prawa humanitarnego*. Olsztyn: Wydawnictwo UWM.
- Rak, Kryspian. 2011. „Utworzenie, status prawny i organizacja rzymskokatolickiego duszpasterstwa wojskowego w Polsce w świetle obowiązujących przepisów prawa cywilnego i kanonicznego.” *Warszawskie Studia Teologiczne* 24, cz. 1:323-34.
- Ratajczak, Beata. 1998. „Prawne aspekty duszpasterstwa wojskowego w Polsce w latach 1918-1993.” W *Historia et Ius. Księga Pamiątkowa ku czci ks. prof. Henryka Karbownika*, red. Antoni Dębiński, i Grzegorz Górski, 531-43. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Ratajczak, Beata. 2003. „Duszpasterstwo Wojskowe.” W *Prawo wyznaniowe*, red. Henryk Misztal, i Piotr Stanisz, 316-24. Lublin-Sandomierz: KUL, Wydawnictwo Diecezjalne.
- Sitarz, Mirosław. 2004. *Słownik Prawa Kanonicznego*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Theiner, Augustin. 1861. *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam*. T. 2. Romae: Typ. Vaticanis.
- Wesołowski, Marek. 2003. *Duszpasterstwo Wojska Polskiego w pierwszych latach powojennych*. Warszawa: „Elipsa”.
- Wesołowski, Marek. 2005. „Życie i działalność abp. Stanisława Galla Pierwszego Biskupa Polowego Wojsk Polskich.” http://archiwum-ordynariat.wp.mil.pl/pl/263_96.html [dostęp: 12.05.2020].

Status Ordynariatu Polowego w Polsce

Streszczenie

Przedstawienie nie tylko statusu Ordynariatu Polowego w obecnej Polsce, ale również dokonanie analizy historycznej zaowocowało wieloma wnioskami. Najistotniejszym jest wskazujący, że Kościół, niezależnie od okoliczności i sytuacji politycznej starał się zapewnić żołnierzom opiekę duszpasterską. Historia tych „starań” sięga Chrztu Polski i pierwszych opisanych bitew toczonych przez kształtujące się dopiero państwo. Tak długa tradycja uniosła nawet jarzmo komunizmu, odradzając instytucję Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego w ukonstytuowanej formie. Podsumowując, należy przyznać, że zarówno przepisy prawa kanonicznego, jak i przepisy prawa polskiego pozwalają na realizację zadań postawionych przed duszpasterstwem wojskowym w pełnym zakresie.

Słowa kluczowe: duszpasterstwo wojskowe, ordynariusz wojskowy, kapelani wojskowi, Wojsko Polskie

The Status of the Military Ordinariate of Poland

Summary

Presenting not only the status of the Military Ordinariate in present-day Poland, but also performing a historical analysis has resulted in many conclusions. The most important is indicating that the Church, regardless of the circumstances and political situation, tried to provide soldiers with pastoral care. The history of these “efforts” dates back to the Baptism of Poland and the first described battles fought by the emerging state. Such a long tradition even lifted the yoke of communism, reviving the institution of the Military Ordinariate of the Polish Army in a constituted form. To sum up, it must be admitted that both canon law and Polish law provisions allow to carry out the tasks set before military ministry.

Key words: military pastoral care, military ordinariate, military chaplains, Polish Army

SABINA KARP, J.C.L., Ph.D. student in the Department of Church Procedural Law, Marriage, Criminal and Eastern Catholic Churches, Institute of Canon Law, Faculty of Law, Canon Law and Administration, the John Paul II Catholic University of Lublin; Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: karp15156@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-3371-8575>